

Ko e lao Fair Trading Act

Fakatau mai mo e fakatau atu 'i he 'initaneti

Ko e tohi fakahinohino ko ení 'oku fa'ú ia 'o fakataumu'a ki a kinautolu 'oku nau fakatau atu pe fakatau mai ha koloa 'i he 'initaneti pe ngaluopé (online) pea mo e anga hono ngāue'aki e lao Fair Trading Act mo e Consumer Guarantees Act ki he fai 'o e fakatau.

Kuo hanga 'e he 'Initaneti 'o liliu e founa fakatau koloá mo e totongi 'o ha ngaahi ngāue 'a e kakaí ke fai 'o ne fakafaingamālie'i nautolu ke nau fakatau ha koloa me'atokoni pe ko ha fakatau tikite vakapuna ki Vanuatu 'aki ha lomi'i pe tongi'i atu pe 'i he komipiutá. 'Oku toe hanga foki 'e he 'Initaneti 'o 'oange ha ngaahi faingamālie fo'ou ma'ae ngaahi pisinisi tu'uaki koloá ke nau to e kakapa atu 'aki hano fokotu'u ha'a nau falekoloa 'initaneti (online shop) ke lele fakataha mo honau falekoloa angamaheni, pe ko hono tamate'i 'aupito pe 'a e falekoloa tu'u angamaheni ia.

Ka ko e 'initaneti 'oku 'ikai ko ha feitu'u ia ke fai ai ha fa'iteliha pe 'ai noa'ia e me'a kotoa pe. Ko e lao Fair Trading Act 'oku ne pule'i 'a e kau fefakatau'aki kotoa pe 'oku tu'uaki pe fakatau atu ha koloa ki he kakaí 'o Nu'usila 'i he 'initaneti 'o kau mai ki ai e ngaahi pisinisi 'oku fakalele mei he ngaahi fonua muli pe 'i tu'apule'anga.

Ko e 'initaneti 'oku 'ikai ko ha feitu'u ia ke 'fa'iteliha'anga' ai 'a e kau fakatau koloa ke fai ai ha fa'ahinga me'a pē.

Ko kinautolu ko ia 'oku nau tu'uaki fakatau 'i he 'initaneti 'enau koloá kuopau ke nau fakahā mahino ki he kakaí fakatau ko e kau pisinisi fefakatau'aki koloa kinautolu, koe'uhi ke 'ilo 'e he kakaí 'oku malu'i kinautolu 'e he lao Fair Trading Act mo e Consumer Guarantee Act.

Ko e 'ū founa 'o e tu'uaki koloa 'i he 'initaneti

'Oku lahi mo kehekehe pe 'a e 'ū founa fakatau koloa 'i he 'initaneti 'o kau ai e:

- fakatau mei ha uepisaiti pe fakafou 'i ha telefoni to'oto'o mo hono polokalama ke lava 'o fai'aki 'a e fefakatau'aki (smartphone apps)
- 'imeili
- fetohi'aki telefoni
- mītia sōsiale
- fai'anga fakatautuki 'i he 'initaneti hangē ko e Trade Me pea mo e eBay
- 'ū uepisaiti fakatau koloa ma'ama'a faka'aho pea mo e fakatau fakakulupu pe fakalukufua (group buying).

Ko e ngaahi tu'uaki mo e fefakatau'aki 'oku fou he ngaahi ākenga fakamāketi ko ení, 'oku pule'i ia 'e he ongo lao Fair Trading Act pea mo e Consumer Guarantee Act. 'Oku tata ai pe ia pē ko e hā e founa tu'uaki 'oku fili 'e ha taha fefakatau'aki koloa ke ne ngāue'aki.

Ko e taimi fē 'oku ngāue'aki pe fakahoko ai e lao Fair Trading Act?

'Oku toki ngāue'aki ai e lao Fair Trading Act ki ha fakatau koloa 'i he 'initaneti 'o kapau ko ha **fekatau'aki fakapisinisi**.

Ko hai 'oku fekatau'aki fakapisinisi?

Ko e 'uhinga 'o e "fekatau'aki fakapisinisi" 'oku matalahi 'i he 'ene hā he lao Fair Trading Act. 'Oku faka'uhinga' 'e he laó 'a e fekatau'aki fakapisinisi ko e "fa'ahinga fekatau'aki, fa'ahinga ngāue'anga, fa'ahinga lakanga, ma'u'anga mo'ui, fa'ahinga ngāue, fa'ahinga ngāue fakakomēsiale pe ko ha ngāue ke ngaohi mo hu atu ha koloa pe ko ho no fakatau ha koloa pe ko ha totongi ha ngāue ke fakahoko".

'Oku toki mahino mo fakapapau' 'oku fai ha fekatau'aki fakapisinisi 'i hano vakai' fakalelei 'a e tūkunga 'oku 'i ai 'a e tokotaha 'oku ne fai 'a e fakatau atu (seller) pea mo e founa 'oku ne tu'uaki atu 'aki 'e ne koloá. 'Oku lahi e ngaahi ouau kehekehe ke fakakaukau' 'aki pe ko ha fekatau'aki fakapisinisi pe 'ikai 'o kau ai 'a e:

- toutou tu'uaki atu 'i he 'initaneti ha koloa pe ko ha fa'ahinga ngāue ke fai
- fo'u, fakatau pe tånaki ha koloa ko e fakataumu'a ke fakatau atu
- 'osi lēsisita GST
- 'i ai 'enua kau ngāue mo honau kau tokoni 'i hono fai 'o e fekatau'aki
- 'osi lēsisita ha kautaha fakalao pe fokotu'u ha fa'ahinga sino fekatau'aki.

'Oku 'i ai foki mo e ngaahi ouau kehekehe 'e lava tala 'aki pe 'oku pisinisi fekatau'aki pe 'ikai. Ko kinautolu ko ia 'oku nau tu'uaki koloá ke nau kumi ha fale'i fakalao kapau 'oku 'ikai mahino pe 'oku nau fekatau'aki pe 'ikai.

He 'ikai lava ke kalo e kau tu'uaki koloá mei honau ngaahi fatongia fakalao 'oku tu'utu'uni he lao Fair Trading mo e Consumer Guarantees Act 'i ha'a nau ngāue'aki ha taha kehe ko honau fakafongia ke ne fai 'e ia 'a e tu'uaki koloá. Ka hoko ha me'a pēhē, ko ia ko ee 'oku ha'a na e koloá ko e tokotaha fekatau'aki ia, pea ko e fakafongia 'oku ne tu'uaki atu e koloá 'e malava pē ke kaunga mo ia ki he fekatau'aki.

Ka 'i ai ha taha 'oku ne tu'uaki atu ha koloa na'a ne fuofua fakatau pe ma'u ke ne ngāue'aki pe ma'a na, 'oku 'ikai ui ia ko e fekatau'aki fakapisinisi.

Tala ke 'ilo 'a e tu'unga fekatau'aki

'Oku tu'utu'uni 'e he lao Fair Trading Act ki ha taha pē 'oku fekatau'aki ke ne fakahā mahino hono lakangá ki he kau fakatau 'i he taimi 'oku nau tu'uaki ai he 'initaneti ha koloa pe ko ha ngāue ke fai. Ko hono fakamahino ia ki he kau fakatau 'oku malu' i kinautolu 'e he lao Fair Trading Act pea mo e Consumer Guarantees Act.

Kuopau ke fakahā 'e he kau fekatau'aki honau lakanga mo e fatongia ke mahino mo 'ilo' i ngofua 'e he kau fakatau koloa 'i he feitu'u kotoa pe 'oku fai'anga fakatau. Ko e fakapotopoto tahá ke fakamahino 'e he kau fekatau'aki honau lakangá mei he kamata'angá pe, pea kau ai e uepisaiti mo ha toe tu'uaki'anga koloa 'oku nau ngāue'aki. 'Oku lava 'e he Commerce Commission ke nau tātikite 'o faka'ilo ha taha fekatau'aki 'oku 'ikai ke ne fakahā hono tu'unga fekatau'aki pe ko e tautea mo'ua 'o a'u ki he pa'anga 'e \$1,000.

Ko ia ko ee 'oku hoko ko ha tu'uvaha'a (intermediary) 'o hangē ko ha me'angāue tu'uaki'anga koloa he 'initaneti (hangē ko ha uepisaiti pe ha loki fakatautuki'anga koloa) kuopau ke fai hono lelei taha ke fakahinohino ki he kau fekatau'aki 'a hono ngāue'aki 'enua tu'uaki'anga koloa ke fakahā ai kinautolu.

Te ke ma'u e ngaahi fakamatala 'oku lahi ange fekau'aki mo e *Fair Trading Act* 'i he 'emau 'ū tohi fakahinohino he uepisaiti www.comcom.govt.nz

'Oku tu'utu'uni 'e he lao Fair Trading Act ki ha taha pe 'oku fekatau'aki ke ne fakamahino hono lakangá ki he kakaí he taimi 'oku ne tuku ai ha koloa ke fakatau pe ngāue ke fai 'i he 'initaneti. Ko hono fakahā ia ki he kakaí fakatau 'oku malu' i kinautolu 'e he lao Fair Trading Act pea mo e Consumer Guarantees Act.

FAKATĀTĀ

Folau 'a Ben 'o 'eve'eva ki muli. Lolotonga 'ene 'i muli na'a ne kumi ai ha hoa'i suu mo'o na pea mo ha hoa'i suu 'e 9 kehe ke fakatau atu 'i ha'a ne foki. Ko Ben ko e tokotaha fefakatau'aki ia 'i he 'ene tu'uaki fakatau atu e hoa'i suu 'e 9, koe'uhi he na'a ne kumi ko e fakataumu'a ke fakatau atu. Kuopau ke fakamahino 'e Ben he 'ene tu'uaki atu e koloa, ko e tokotaha fefakatau'aki ia he taimi te ne fakatau atu ai 'a e ngaahi suu. Kuopau ke talangofua 'a Ben ki he tu'utu'uni 'a e lao Fair Trading Act mo e Consumer Guarantees Act.

'I ai e foha si'i 'o Kate. 'Oku ne tu'uaki fakatau atu 'e ia 'a e fanga ki'i vala hono fohá he kuo 'ikai ke toe hao ai. Neongo 'a e lahi e fanga ki'i vala 'oku tu'uaki fakatau atu 'e Kate 'i he 'initaneti, 'oku 'ikai ko ha taha fefakatau'aki ia koe'uhí he na'a ne mu'aki fakatau e valá ke ngāue'aki taautaha pe.

Ko Paulá 'oku ne fa'a fakatau tohi ma'u pe 'o lau pea ne toe fakatau atu 'i he 'initaneti. Ko hono toe tu'uaki fakatau atu 'e Paula 'ene 'ū tohí, 'oku 'ikai ke hoko ai ia ko ha taha fefakatau'aki koe'uhí he na'a ne fakatau pe 'a e 'ū tohí ma'a na. 'Oku toe ngaohi pē foki 'e Paula ha fanga ki'i koloa teuteu fakafefine 'i hono 'apí 'o tu'uaki he 'initaneti ke fakatau atu. Ko hono tu'uaki fakatau atu 'e Paula 'ene koloa teuteu fakafefine 'oku ne hoko leva ai ko e tokotaha fefakatau'aki koe'uhí na'a ne ngaohí 'o fakataumu'a ke fakatau. Kuopau ke talangofua 'a Paula ki he tu'utu'uni 'a e lao Fair Trading Act mo e Consumer Guarantees Act he 'ene tu'uaki atu 'ene koloa teuteu fakafefine.

Ko Liam ko e tokotaha fakatau kā kuo 'osi lēsisita 'ene kautaha fakatau me'alele. Ko e taha he 'ene kau fakatau na'a ne fakatau 'ene me'alele fo'ou pea fakakau ki ai 'a hono fakamahu'inga' 'o 'ene kaa (car) motu'a ke kau mo ia 'i hono totongi 'o e kaa fo'ou. Ne ngāue'aki leva 'e Liam 'a 'e ne fa'ē tangata ke ne tu'uaki atu mo fakatau e kaa motu'a 'a e tokotaha fakatau, ko 'ene feinga kalo mei he lao fefakatau'aki.

Ko Liam ko e tokotaha fefakatau'aki he taimi ne tu'uaki atu ai 'e he 'e ne fa'ētangata 'a e kaa motu'a 'a e tokotaha fakatau, pea ko e fa'ētangata, ko e fakafofonga ia 'o Liam 'i he tu'utu'uni 'a e lao Fair Trading Act pea ko e fakatau ia 'a Liam. 'E malava pe ke maumau 'i 'e he fa'ētangata 'a Liam e lao Consumer Guarantees Act he 'ene hoko ko e fakafofonga 'o Liam pea maumau ai foki mo e lao Fair Trading Act koe'uhí ko 'ene tokoni' 'a Liam ke ne maumau 'i e lao tatau.

Ko e hā e ngaahi fatongia pau ke fai 'e kinautolu 'oku nau tu'uaki koloa 'i he 'initaneti?

Ko kinautolu kau fefakatau'aki 'oku nau tu'uaki koloa 'i he 'initaneti kuopau ke nau tauhi fakatou'osi e ongo lao Fair Trading Act pea mo e Consumer Guarantees Act.

Fair Trading Act

Fakatatau ki he lao Fair Trading Act kuopau ki he kau fefakatau'aki koloa 'i he 'initaneti ke nau:

- fakamahino 'oku nau fefakatau'aki (vakai ki 'olunga)
- fakapapau 'i ko 'enau ngāue'aki ha lea pe 'imisi ke fakamatala'aki ha koloa pe ngāue totongi, 'oku tonu pea 'ikai ke ne takihala' pe lohiaki' 'a e kakai fakatau
- 'ikai takihala' e kakai fakatau fekau'aki mo 'enau 'ū totonu mo e fatongia
- faka'ehi'ehi mei he ngaahi tu'uaki koloa 'oku ta'etotonu hangē ko hono ngāue'aki e ngaahi mounu fakatauele pe fakaului kakai ke nau kau ha li pa'anga 'e mole ai 'enau silini (pyramid selling)

- ke fakapotopoto 'enau taukave' i 'enau koloa pe naunau, 'o tatau ai pe pē ko e taukave' i ko iá 'oku talatonu pe 'oku tuku atu ke toki faka'uhinga' i - te ke lau ke toe lahi ange eni 'i he 'emau tohi fakahinohino *Unsubstantiated Representations* 'i he www.comcom.govt.nz/unsubstantiated-representations
- tauhi e ngaahi tu'utu'uni ke 'oua na'a fakatupu ha lavea pe fakatu'utamaki 'e he koloa' pea ke mahino 'a e ngaahi fakahinohino ki hono ngāue'aki pea ke 'oua tenau fakatau atu ha koloa 'oku tapui 'i ha tu'utu'uni koe'uhí ko 'ene fakatu'utamaki.

Consumer Guarantees Act

'Oku ngāue'aki 'a e lao Consumer Guarantees Act ki he 'ū koloa mo e naunau 'oku fakatau angamaheni mei ha taha fefakatau'aki ke faka'aonga' i fakafo'ituitui pe ngāue'aki pe 'i 'api.

'I he tu'utu'uni 'o e lao Consumer Guarantees Act ko e koloa kotoa pē kuopau ke tatau mo hono fakamatala' i, 'ikai ke fufuu' i ha maumau, tuha lelei mo e taumu'a ne fo'u ki ai, malu, tolonga, 'i ha tu'unga lelei, pea fōtunga lelei ki he sió.

'Oku 'ikai ke fakahoko 'e he Commerce Commission 'a e lao Consumer Guarantees Act. Ka neongo iá, ka 'i ai ha taha fefakatau'aki te ne fakahoko ha tu'uaki 'oku ne takihala' i ai e totonu 'a e kakai 'i he tu'utu'uni 'a e lao Consumer Guarantees Act (pe ko ha toe fa'ahinga lao) 'e iku 'o ne maumau' i ai e lao Fair Trading Act, 'a ia 'oku fakahoko ia 'e he Commerce Commission.

🔗 Te ke ma'u e fakamatala lahi ange fekau'aki mo ho'o 'ū totonu 'oku 'i he lao *Consumer Guarantees Act* 'i he www.consumeraffairs.govt.nz/for-consumers/law/consumer-guarantees-act

Ko e tu'utu'uni fakalao ke ta'ofi ha hoko 'o ha fakatu'utamaki ki he kakai fakatau pea mo e fiema'u ke fai ha fakahinohino ki hono ngāue'aki 'o ha koloa e ni'ihí

'Oku lolotonga 'i ai e ngaahi tu'utu'uni 'e 6 fekau'aki mo hono tokanga' i ke 'oua na'a hoko ha fakatu'utamaki pe lavea mei hono ngāue'aki e ngaahi koloa ni. 'Oku ui ia ko e safety standards. 'A ia ko e:

- Sea-ako-'alu (baby walker)
- Vala mohe 'o e fānau iiki
- Me'ava'inga 'a e fānau
- Mohenga tu'utaha (cots) ma'ae fānau iiki
- Me'a tutu sikaleti pe masi kasa
- Pasikala mo hono me'a'aka (pedal bicycles)

'Oku lolotonga 'i ai mo e ngaahi tu'utu'uni 'e 5 'o fekau'aki ia mo e ngaahi koloa angamaheni ke fai'aki e faka'ehi'ehi mei ha matu'utamaki e hoko mei hono ngāue'aki. 'A ia ko e:

- Ko e leipolo (label) ki hono tokanga' i ha koloa
- Ko e fonua na'e ngaohi pea 'omai mei ai 'a e koloa vala mo e sū
- Ko e fakamahino' i 'a e ngaahi filo (fibre) kehekehe 'oku ngaohi 'aki 'a e koloa tupenu
- 'Ū me'alele kuo 'osi ngāue'aki
- Fakamahino 'o e si' i pe lahi 'o e vai 'oku ngāue'aki 'i ha ngaahi me'angāue

🔗 Te ke lau heni ke toe lahi ange fekau'aki mo e malu 'o e koloa kae pehē ki he fakahinohino angamaheni 'i he www.comcom.govt.nz/fair-trading

🔗 'E toe tñaki atu ki ho'o 'ilo fekau'aki mo e 'ū fakatokanga ki ha koloa 'oku fakatu'utamaki 'i he www.productsafety.tradingstandards.govt.nz/for-business/regulated-products/about-regulated-products/#unsafe-goods-notices

‘Oku ‘ikai ke fakahoko lao ‘a e Commerce Commission ia ‘i he lao Consumer Guarantees Act. Neongo ia, ka ‘i ai ha taha fefakatau‘aki ‘oku ne fakahoko ha tu‘uaki ke takihala‘i ‘aki ‘a e totonu ‘a e kakai ‘i he tu‘utu‘uni ‘a e lao Consumer Guarantees Act (pe ko ha toe fa‘ahinga lao pe) ‘e iku ‘o ne maumau‘i ai e lao Fair Trading Act, ‘a ia ‘oku fakahoko ia ‘e he Commerce Commission.

Ngaahi faingata‘a‘ia ‘oku lahi ‘e ne hoko ‘i he lao Fair Trading Act ‘i he ‘initaneti

‘Oku fakatokanga‘i ‘e he Commerce Commission ha ‘ū faingata‘a‘ia angamaheni ‘oku toutou ha mai mei he fakatau koloa ‘i he ‘initaneti.

Ngaahi tu‘utu‘uni mo e fiema‘u

Kuopau ke fakapapau‘i ‘e he kau fefakatau‘aki kotoa ‘oku mahino mo ‘ilo ngofua ‘a e ngaahi tu‘utu‘uni mo e fiema‘u pau ‘o ha tu‘uaki mo ha fakatau ‘oku fakahoko ‘i he ‘initaneti. ‘Oku kau ai heni ‘a e ngaahi tu‘utu‘uni felāve‘i mo e totongi, tu‘unga lelei hono ngaohi, ko hono tufaki, fakafoki, malu‘i ha hoko ha maumau pe ko e uālenitī (warranty) mo e ‘uuni me‘a pehē.

Kuopau foki ke fakapapau‘i ‘e he kau fefakatau‘aki ‘oku mau‘aki tonu ‘a e ngaahi fakahinohino ‘oku ‘asi ‘i ha tu‘uaki.

Kuopau ke ‘oua na‘a tanu/fakafufū ‘e he kau fefakatau‘aki ha ‘ū fakamatala ‘oku ne fakasi‘isi‘i mo fakangatangata ‘a e tonu ‘a e ngaahi tu‘utu‘uni mahu‘inga ‘o e aleapau ‘i he hiki‘anga lea mata iiki ‘o e koloá pe ko ha afo-taki (link-through page) ki ha peesi kehe. Ka ‘i ai ha tu‘utu‘uni ‘e mātu‘aki mahu‘inga ki he tokotaha fakatau koloá kuopau ke fakamamafa‘i mo mata‘ā lelei ia ‘i he tu‘uaki.

Lava ke ma‘u e koloá mo fai e ngaahi ngaué

Kuopau ke ‘oua na‘a tu‘uaki atu ‘e he kau fefakatau‘aki ha koloa pe ko ha ngāue ‘oku nau veiveiua pe ‘e ma‘u ‘o fakatatau mo e tu‘utu‘uni ‘o e alea fakatau.

Kuopau ke tuku atu ‘e he kau fefakatau‘aki ‘a e fakamatala ‘oku totonu mo mo‘oni ki he kakai fakatau‘i fekau‘aki mo e malava ke ma‘u atu ‘a e koloá pe ko ha ngāue ke fai ‘i he taimi na‘e fai ki ai ‘a e alea.

FAKATĀTĀ

Tu‘uaki ‘e ha tokotaha fakamāketi ha ‘eva lēlue mei Christchurch ki Dunedin ki ha koniseti ‘e fakahoko ai. Na‘e ‘ilo pe ‘e he tokotaha fakamāketi ni he taimi na‘a ne fai ai e tu‘uaki he ‘ikai ngali lava e lēlué ke lele. Na‘a ne kei tali pe ‘e ia e totongi tikite lēlue ‘a e kakai pea ne toki fakahā pe ki a kinautolu he toe ha ‘aho ‘e 3 pea fakahoko e koniseti ko e pasi ia ‘e fai ai e ‘alú kae ‘ikai ko e lēlue. Ne faka‘ilo pea tautea e talēkita ‘o e kautahā pea fekau ke totongi fakafoki e pa‘anga ‘a kinautolu ne uesiá.

Kau fefakatau‘aki ‘oku ‘ikai ke nau tauhi pe puke ‘a e koloa ke fakatau atu

‘Oku ‘i ai ‘a e kau fefakatau‘aki ‘i he ‘initaneti ‘oku ‘ikai ke nau tauhi pe puke ‘a e koloa ko ia ‘oku nau tu‘uaki atu. Ko e ni‘ihi ko eni ‘oku nau toki tānaki pe koloá ke tuku atu hili hono ma‘u mai ha fiema‘u ‘e ha kau fakatau ‘i he ‘initaneti. Ko e fa‘ahinga ‘oku nau fai ‘a e founga ko eni ‘oku fiema‘u ke nau fakapapau‘i ko ha tu‘uaki ‘oku nau fai fekau‘aki mo e taimi ‘e ma‘u ai e koloá pea mo hono fakaa‘u ki he tokotaha fakatau ‘oku mo‘oni, pea ke ‘oua te nau tu‘uaki ha koloa ke fakatau atu ta‘e ‘i ai ha makatu‘unga pau te nau tui ‘e kei malava pe ‘o fakakakato ‘a e fefakatau‘aki ‘o tatau mo e me‘a ne tu‘uaki ‘aki.

Ko e ngaahi tu‘uaki faka‘aho mo e ‘ū vausia fakama‘ama‘a

Ko kinautolu kau fefakatau‘aki ‘oku nau tu‘uaki ha koloa pe ngāue ‘i ha alea fakatau faka‘aho pē ‘i ha ngaahi uepisaiti fakatau koloa fakakulupú, kuopau ke nau ma‘u ‘a e taukei ke fakakakato‘aki e fakatau kotoa pē ‘oku nau fai.

Ka ‘i ai ha vausia (voucher) ‘e fakatau kuopau ke fakahā mahino ‘e he tokotaha fefakatau‘aki ki he tokotaha fakatau ‘a e vaha‘a taimi ‘e ‘aonga ai e vausiá kimu‘a ia pea tali ‘e he tokotaha fakatau ke ne fakatau e vausiá. Kuopau foki ke maau e naunau ngāue ‘a e kau fefakatau‘aki vausia (koloa, kau ngāue, tohi lēkooti mo e hā fua) pea ‘i ai foki ha taimi fe‘unga ke fakakakato‘aki e fakatau hili hono fakatau ko ia e vausia. Kapau ko e fakatau pe ‘e ni‘ihi ‘oku lava ‘e ha taha fefakatau‘aki ‘o fakakakato, ‘oku totonu ke ne holoki hifo e lahi ‘o e fakatau te ne lava ‘o fai pea ne fakahā foki e ‘ū ‘aho he ‘ikai lava ke ngāue‘aki ai e vausiá pea fakapapau‘i ‘e malava ke fakafoki e silini ‘a e tokotaha fakatau ‘o ka palopalema hono ngāue‘aki.

‘Oku ‘ikai totonu ke ‘i ai ha vausia ‘oku ‘ikai lava ‘o ngāue‘aki koe‘uhí ko e “femo‘uekina” ‘a e tokotaha tu‘uaki koloá pe ko e ‘ikai malava ke ngāue‘aki e vausiá ko e ‘ikai vahe‘i ha taimi fe‘unga.

FAKATĀTĀ

‘Oku fakalele ‘e Mary ha‘a ne ki‘i falekai pea ‘oku ne feinga ke fakamānako ‘ene ngāue‘aki hono holoki e totongi ‘o e kai efiafi. Ko e vausia kai efiafi ‘oku ‘atā ke ngāue‘aki he ta‘u ‘e taha pea ‘oku ‘ikai ke fakangatangata ‘e Mary hono fakatau atu ‘a e ‘ū vausia.

Na‘e fakatau mei ai ‘e Sebastian ha‘a ne vausia kai efiafi fakataha mo ha toko 600 kehe. Ne tā atu leva ‘a Sebastian ki he falekai ‘a Mary ‘o talaange ‘oku ne fiema‘u ke ta‘ofi ha‘a ne tepile kai efiafi ki he mahina hono hokó. Na‘e fakahā ange mei he falekai kuo ‘osi ta‘ofi kotoa e ‘ū tepilé ia ki he mahina ‘e 6.

‘Oku ofi eni ia ‘i hono maumau‘i e lao Fair Trading Act koe‘uhí ko hono tu‘uaki ta‘efakafuofua ko ia ‘a e kai efiafi, pea ne ‘ikai ha matu‘unga pau ia ke fai ha tui ‘e lava ‘e Mary ‘o feau e fiema‘u ‘o ‘ene tu‘uaki na‘e fai.

Neongo ne ‘ikai fakapapau‘i ‘e Mary e lahi ‘o e vausia me‘akai na‘a ne teu fakatau atú, ka na‘a ne ‘osi ‘ilo‘i pau pe ‘a e tokolahi ‘e hao ‘i hono falekaí. Na‘e mei malava pē ‘e Mary ‘o fakafuofua‘i e ‘ū vausia ke fakatau atú. Ko e taimi ne fekau ai ki a Sebastian ke tatali ke toki faka‘aonga‘i ‘ene vausiá ‘a mui na‘e ‘ikai faka‘atu‘i.

Fakaa‘u ‘o e koloa

Kuopau ke fakapapau‘i ‘e he tokotaha fefakatau‘aki ‘i he ‘initaneti ‘oku mahino lelei mo pau ‘a e ngaahi tu‘utu‘uni ki hono fakaa‘u e koloa ‘a e tokotaha fakatau ‘o hangē pe ko ia ‘oku hoko ‘i ha pisinisi ‘oku ‘ikai ma‘u e koloá he taimi pē ko ia ‘oku lava ai e fakatau. ‘Oku kau ai heni ‘a e totongi feleti, tuku hau, totongi pau mo e taimi fakafuofua ‘e a‘u ai e koloá ki he tokotaha fakatau.

FAKATĀTĀ

Na‘e tuku atu ‘e he Commerce Commission ha fakatokanga ki he kakai fekau‘aki mo e uepisaiti ‘oku ne ngāue‘aki ‘a e founa ko e ‘tiliva he taimi ni kae totongi ‘a mui. Ko e founa fai ‘a e uepisaiti ko ení ko hono faka‘atā atu e koloa ‘oku tñaki ‘e he tokotaha fakatau ‘i he kato fa‘o‘anga koloa (online basket) ‘i he ‘initaneti neongo ne te‘eki ke totongi. Tokolahi e kakai fakatau ne ‘ikai ke nau ‘amanaki ‘e tufaki ange ‘a e koloá ki honau ‘api te‘eki ke nau totongi. Na‘e toki lī atu ‘e he uepisaiti ia ‘a e tohi mo‘uá ki he kakai fakatau ‘o tñaki atu ai mo e ‘ū totongi maheke pea fakamanamana‘i tenau ‘ave nautolu ki he kau tñaki mo‘uá kapau he ‘ikai ke nau totongi e koloá.

Peti fakapuli

Fakatatau ki he lao Fair Trading Act ‘oku toki ngofua pe ki ha tokotaha fefakatau‘aki ke kau ‘i he fakatautuki ‘o ‘ene koloa ‘oku fakatau tuki ‘i he ‘initaneti pe ngāue‘aki ha taha ke ne fai ia ma‘a na kapau:

- kuo fakamahino kuo ‘i ai ‘a e mahu‘inga ta‘ofi (reserve price) ‘o e fakatau tuki ‘initaneti
- ko e mahu‘inga ‘a e tokotaha tu‘uaki koloá ‘oku ‘i lalo ia ‘i he ‘i mahu‘inga ta‘ofi
- mahino he taimi tukí ko e mahu‘inga ia mei he tokotaha ha‘a na e koloá.

Ka fakahū ha tuki ‘e ha tokotaha tu‘uaki koloá ‘i ha toe ‘uhinga kehe ‘e ta‘efakalao ia ‘i he tu‘utu‘uni ‘a e Fair Trading Act koe‘uhí te ne takihala‘i ‘e ia ‘a e kau tuki mo‘oní ‘i he mahu‘inga ‘o e koloa. Ko e tō‘onga ta‘efakalao ko ení ‘oku ui ia ko e “shill-bidding” pe “tuki fakapuli”.

FAKATĀTĀ

Na'e ngāue'aki 'e ha kautaha fakatau me'alele 'i 'Okalani ha kau mēmipa Trade Me 'e toko 20 ke nau tuki 'aki ha me'alele 'e 530 ne tu'uaki fakatau tuki 'i he 'initaneti 'i he mahu'inga ta'ofi ko e \$1 ke tohoaki 'aki hano toutou hikihihi loi'aki 'a e mahu'inga 'o 'enau 'ū kaa ne tu'uaki fakatau. Na'e faka'ilo mo tautea pa'anga 'a e kautahā pea ne nau toe totongi huhu'ī 'a e kakai fakatau ne uesia.

Fakafehoanaki 'a e mahu'inga

'Oku fa'a fakafehoanaki foki 'e he kau fefakatau'aki e mahu'inga 'o ha koloa pe naunau ki ha mahu'inga angamaheni pe mahu'inga 'oku nau pehē ko e tu'unga totonu ia ke fai'aki ha fakatau 'o 'enau koloa (recommended retail price RRP) ke faka'ali ki he kau fakatau koloá te nau lava 'o ma'u ha totongi lelei 'aki ha'a nau fakatau leva meia kinautolu. Ko e founa angamaheni eni 'oku ngāue'aki he 'ū tu'uaki fakama'ama'a faka'ahó (daily deal) kae pehē ki he 'ū uepisaiti fakatau fakakulupu pe fakatokolahi (group buying websites).

'Oku 'ikai ngofua ki ha taha fefakatau'aki 'oku tu'uaki koloa 'i he 'initaneti ke ne toe 'āfa'afa'ī 'a e lahi 'o e totongi 'oku fai'aki 'enau fakama'ama'á.

Te ke lau 'i he 'emau tohi fakahinohino ke toe lahi ange ki he *Fakamahu'inga'ī 'o ha koloa pe ngāue* 'i he www.comcom.govt.nz/fine-print

Ko e mahu'inga totonu 'o ha koloa (usual price) kuopau ko e mahu'inga pe ia 'o e koloa pe fa'ahinga ngāue 'oku totongi'ī pe fakatau atu 'aki, pe ko e mahu'inga pe ia 'o e koloá pe ngāue kimu'a pea toki holoki mei ai.

FAKATĀTĀ

Hili ha fakatotolo ne fakahoko 'e he Commerce Commission, ne tautea ai 'e he Fakamaau'angá ke mo'ua pa'anga 'e \$800,000 ha kautaha fakatau pasikala makatu'unga 'i ha'a nau fa'u ha tu'uaki takihala fekau'aki mo ha fakama'ama'a ki he 'enau 'ū pasikalá mo e taimi ke lele ai e fakama'ama'a. Na'e fakahā 'e he kautahā 'i he 'enau tu'uaki na'a nau tukuhifo e mahu'inga 'o 'enau 'ū pasikalá 'o a'u ki he peseti 'e 50 pea ko e fakama'ama'a ko iá "'e fakangatangata pe hono taimi". Kaekehe, ko hono mo'oní na'e ta'emo'oni fakatou'osi e ongo tu'uaki. Ko e mahu'inga ko ee na'e faka'asi na'e holoki ki ai e totongi, ko e mahu'inga totonu pe ia 'a e kautahā ne nau fakatau atu 'aki e pasikalá kimu'a pea mo e hili 'a e fakama'ama'á.

Sōpingi 'i he 'initaneti - fanga ki'i fakahinohino vave ki he fakatau 'i he 'initaneti

- **Ke ke poto mo 'ilo:** ka 'oku ke veiveiua pe fakatokanga'i e tu'uaki 'oku fu'u tō atu 'a hono vikia ha koloa, ta'ofi e fakatau.
- **Fakapapau'i 'oku ke 'ilo 'a ia 'oku ke alea mo ia:** hakule ke ke 'ilo'i lelei 'a e tokotaha tu'uaki koloá 'i he 'Initaneti, sio 'i he ngaahi tohitohi fakamo'oni 'i he 'enau uepisaiti fakatau tuki, vakai'i e lau 'a e kaka'i he 'ū loki tālānga, mītia sōsiale, Scamwatch mo e 'ū uepisaiti pehee ke ke 'ilo ko e hā e 'uuni me'a ne fetaulaki mo 'enau kakai fakataú he kuohilí. Fekumi pe ko e pisinisi 'oku tu'u 'i fē pe 'oku nau fakahā honau hingoā, tu'asila, fika telefoni mo e 'imeili. 'Oua te ke fakakaukau koe'uhi ko e fakaiku co.nz 'enau uepisaiti pea ke pehee ai pe 'e koe 'oku nau fakalele pisinisi 'i Nu'usilá ni.
- **Fakapapau'i 'oku ke 'ilo ho'o fakatau:** lau lelei 'a hono fakamatala'i 'o e koloá pe ngaue, tautautefito ki he 'ū me'a 'oku tohi'i mataiiki. Lau e 'ū tu'utu'uní mo e fiema'u, kau ai mo e kongā 'oku fekau'aki mo ha faingata'a'ia 'e hoko.
- **Hanga 'o fika'i pe 'e fiha ho'o fakatau:** tānaki ki ai e feleti, fiha hono liliu 'o e pa'anga, malu'i mo ha totongi kehe 'e hilifaki mai 'i 'olunga hangē ko e tute.
- **Faka'eke'eke takai:** fekumi 'i he 'initaneti 'o fakahoa e 'ū mahu'inga, tu'utu'uni mo e fiema'u.
- **Malu'i koe:** toki fakatau pe 'okapau te ke fiemālie ki he founa hono totongi e koloá pea ke tauhi foki ha tatau 'o e 'ū lekooti fakapa'angá. 'Oku ke malu ange kapau te ke ngāue'aki ha kuletiti kaati pe ha founa totongi 'oku malu hangē ko e PayPal kae 'ikai ko e totongi pa'anga.
- **Fakatau mei ha taha fefakatau'aki 'i muli:** ko kinautolu ne faingata'a'ia 'i ha'a nau fakatau 'i he 'initaneti mei ha kau fakatau koloa muli 'e lava pe ke nau lāunga ki he Commerce Commission 'o tānaki atu ki ha'a nau lāunga 'e fai ki ha sino fakalao fakavaha'a pule'anga www.econsumer.gov

Ko e lau'itohi ni ko e fakahinohino pē. Pea 'oku 'ikai ko ha fakamatala fakaikiiki mo kakato ia ke fakafalala ki ai hao fale'i pe fakahinohino fakalao. Ko hono vakai'i pe 'oku kei tonu fakalao 'a e fakamatalá ni, ko e me'a ia 'e tuku atu kiate koe ke ke fai.

'E lava ke ma'u atu 'a e ngaahi fakamatala fakamuimui taha fekau'aki mo e kaveinga ni 'o kapau te ke lesisita ki ai 'i he www.comcom.govt.nz/subscribe

Fakahā mai ke mau 'ilo ki ha maumau'i 'o e ngaahi lao 'oku tuku mai ke mau mapule'i:

Telefoni: 0800 943 600 **Fetu'utaki tohi:** Enquiries Team, PO Box 2351, Wellington 6140

Email: contact@comcom.govt.nz

Buying and selling online – Tongan

